

Lunds universitet
Statsvetenskapliga institutionen

STVK02
HT13
Handledare: Ted Svensson

Demokratiuppdraget i skolan

Lärarnas tolkning av statliga styrdokument på en skola i
södra Sverige

Irma Zuko

Abstract

This paper describes how four teachers from the same school translate democracy from the curriculum. The interviews describes how the teachers work with the curriculum and what kind of difficulties they confront in the meeting with the students and other teachers. Through qualitative interviews of these teachers, have allowed us to read into their reflections as they explain their reality of the matter. In different ways the teachers feel restrained from mediating their democratic values. Due to lack of time, undefined objectives and guidelines, complex assignments and insufficient interaction with other teachers make them struggle with what they believe is the right thing to do.

According to Michael Lipsky theory by street bureaucrats, Lennart Lundquist's theories about types of ethics and Anders Sannerstedt ideas of vague and conflicting policy decisions plus conditions for a successful implement, have the teachers situation and actions being analyzed, to furthermore comprehend the situation of the teachers and understanding of the democracy mission.

Nyckelord: Demokrati och värdegrund, implementering, skolpolitiska mål.

Antal ord: 9764

Innehållsförteckning

1	Inledning	1
1.1	Syfte och frågeställning.....	2
1.2	Demokratiuppfattningar	2
1.3	Demokrati uppdraget i styrdokumentet.....	3
2	Tidigare forskning	4
2.1	Skolans och det deliberativa samtalets betydelse för demokratiuppdraget.....	4
2.2	Nya villkor för demokratiuppdraget.....	6
2.3	Läroplanen och dess komplexitet gällande demokrati och värdegrund	7
3	Metod	9
3.1	Fallstudie	9
3.2	Kvalitativa intervjuer.....	10
3.3	Tillvägagångssätt och intervjuguide.....	11
3.4	Etiska övervägande	11
3.5	Förförståelse	12
4	Teori	13
4.1	Etiktyper	13
4.2	Gräsrotsbyråkrater	14
4.3	Villkor för att beslut ska genomföras	15
4.4	Vaga och motstridiga politiska beslut	16
5	Analys	17
5.1	Hur lärarna förmedlar värdegrunden i sin undervisning	17
5.2	Lektionsplanering utifrån styrdokumentet	18
5.3	Handskas med odemokratiskt uttryck	19
5.4	Uppfattning om mål och riktlinjer.....	20
5.4.1	Motsägelsefullhet och omöjligt med uppdraget.....	21
5.5	Personalrummet.....	21
5.6	Villkor för att beslut ska genomföras	23
6	Slutsats	24

7	Referenser.....	26
8	Bilaga.....	28
8.1	Intervjuguide	28

1 Inledning

I skollagen står det att:

5 § Utbildningen ska utformas i överensstämmelse med grundläggande demokratiska värderingar och de mänskliga rättigheterna som människolivets okränkbarhet, individens frihet och integritet, alla människors lika värde, jämställdhet samt solidaritet mellan människor (SFS 2010:800).

Skolan anses ha en viktig roll i hur man i tidig ålder utvecklar en viss syn på demokrati och hur man ska handla för att bevara den. Staten har beslutat att de svenska medborgarna har skolplikt tills att de fyller 15 år vilket resulterar i att eleverna spenderar mycket av sin tid i skolan och på ett sätt fostras där. Läroplanen har fastställt riktlinjer som lärarna ska arbeta efter för att ge eleverna den kunskap de behöver för att aktivt kunna leva, verka och utöva de demokratiska principerna i vuxen ålder. Men når det ut i skolorna? Skolinspektionens kvalitetsgranskning visar att 13 av 17 skolor saknar en gemensam hållning kring vad demokrati- och värdegrundsuppdraget innebär. Det innebär alltså att dessa skolor har misslyckats med att förmedla demokratiuppdraget vilket har väckt en stor oro för skolinspektionen då de betonar att saknaden ökar risken för att rasism och intolerans växer sig starkare i samhället.

Demokratiuppdraget redovisas i både skollagen och läroplanen och har bestämda riktlinjer som skolorna och lärarna ska arbeta efter. Målet med skolans demokrati- och värdegrundsarbete är att främja demokratin och motverka odemokratiska uttryck. Styrdokument och riktlinjer från staten har en tendens att produceras som väldigt bra målbilder men vi får inte glömma att målbilderna i slutändan avgörs i utförandet av tjänstemännen det vill säga lärarna. Förutsättningen för att bevara ett demokratiskt samhälle ligger även i att demokrati lärs ut och når eleverna på det tänkta sättet. Den största skillnaden i "politikkedjan" sker just i skolan av lärarna och för att skolan ska klara av att "aktivt och medvetet påverka och stimulera eleverna att omfatta vårt samhälles gemensamma värderingar och låta dessa komma till uttryck i praktisk vardaglig handling" ligger det centrala i att öka förståelsen för hur lärarna tolkar demokratiuppdraget för att kunna förstå svårigheter med att tolka styrdokumentet.

I slutändan är det lärarnas ansvar att förmedla demokratiuppdraget på rätt sätt och utan en gemensam ram leder det till en tillbristande likvärdighet. Desto mer svårtolkade styrdokument upplevs vara desto mer sannolikt är det att lärarna gör egna tolkningar på gott och ont. (Skolinspektionen, Rapport 2012:9)

Det är därför nödvändigt att ta upp ämnet till ytan ännu en gång. Jag är intresserad av att undersöka hur fyra lärare på en skola i södra Sverige tolkar demokratiuppdraget och hur de iscensätter de i sin undervisning. På de viset kommer denna uppsats att bidra med en ökad förståelse för hur dessa lärare tolkar en del av de styrdokument som de arbetar efter samt ett tillskott till den

forskningen angående komplexiteten med realiserandet av demokratiuppdraget i skolan.

1.1 Syfte och frågeställning

Syftet med undersökningen är att öka förståelsen för de fyra lärarnas tolkning och arbete med demokratiuppdraget på den skola de arbetar på. Vidare är syftet att belysa och öka förståelsen för de svårigheter som dessa lärare bemöter i arbetet med demokrati och värdegrund. Uppsatsen kommer att bidra till en ökad kunskap kring hur skolpolitiska mål tolkas och omsätta i praktisk handling. Detta samtidigt som vardagen ska fungera här och nu, det vill säga när styrdokument ska integreras av tjänstemän och tolkningen av styrdokument.

Frågeställning:

1. Hur tolkas demokrati och värdegrundsuppdraget av lärare på en skola i södra Sverige?
2. Vilka svårigheter upplever dessa lärare?

1.2 Demokratiuppfattningar

Att definiera demokrati är väldigt svårt eftersom begreppet är mångtydigt och även mångsidigt, samtidigt som det innefattar ett stort antal förhållningssätt. En mängd demokratiteorier presenteras i Demokratiutredningens betänkande och alla har enligt utredarna sina fördelar och är viktiga i sig. Utredningen presenterar även de olika demokratiteoriernas kärna det vill säga frågor angående hur en demokrati bör styras, vem som bör styra och det styrningen borde gå till. Slutligen argumenterar utredarna för att en deltagardemokrati med deliberativa kvaliteter som en förebild för svensk demokrati (SOU 2000:1, s.21–23). Även Klas Roth och Rune Premfors (2004:7) påpekar att det är ett eftersträvan styrelseskick i Sverige. Innebörden av ”deliberativa kvaliteter” beskrivs i Demokratiutredningens betänkande som:

”I den deliberativa demokratiteorin ... betonas argumentationens och samtalets fundamentala betydelse för demokratin. Endast sådan maktutövning kan skapa förtroende som samspelar med övertygelser som uppstått i fria samtal medborgare emellan. Demokratin ger ett ramverk för fri diskussion mellan jämlikar. Politik kopplas till diskussion. Demokratin är därför i behov av arenor där opinioner kan bildas, debatteras och ifrågasättas. I dessa diskussioner underordnas mina intressen det gemensamma bästa” (SOU 2000:1, s.22)

Den deliberativa demokratiteorin med det deliberativa samtalet har en speciell roll i skolans demokratiuppdrag vilket kommer att beskrivas närmare i avsnittet ”tidigare forskning”.

1.3 Demokrati uppdraget i styrdokumentet

Skolans roll att arbeta för de demokratiska värderingarna anges i styrdokument, kursplan och i lagar. Nedan ska jag visa några exempel på hur detta anges i styrdokumentet.

I läroplanen för grundskola, förskoleklassen och fritidshemmet 2011 (Lgr 11) inleds första kapitlet med en beskrivning av skolans värdegrund och uppdrag. Närmare kan vi bland annat läsa att ”Människolivets okränkbarhet, individens frihet och integritet, alla människors lika värde, jämställdhet mellan kvinnor och män samt solidaritet med svaga och utsatta är de värden som skolan ska gestalta och förmedla”. Dessa fem värden presenteras även på skolinspektionens hemsida som “de grundläggande demokratiska värden som ska genomsyra hela skolans verksamhet” (Skolinspektionen).

Vidare står det att ”Skolan har i uppdrag att överföra grundläggande värden och främja elevernas lärande för att därigenom förbereda dem för att leva och verka i samhället.”

Det betonas även att “eleverna ska kunna orientera sig i en komplex verklighet, med ett stort informationsflöde och en snabb förändringstakt.” samt att detta kräver att ”eleverna utvecklar sin förmåga att kritiskt granska fakta och förhållanden och att inse konsekvenserna av olika alternativ.” Skollagen anger att utbildningen ska ”ge eleverna kunskaper och färdigheter samt, i samarbete med hemmen, främja deras harmoniska utveckling till ansvarskännande människor och samhällsmedlemmar” (Utbildningsdepartementet 1994, s.4).

Formuleringarna i styrdokumentet beskriver utan tvivel att skolans demokratiska uppdrag ska genomsyra skolans alla verksamheter frågan är hur styrdokumentet som ska ge riktlinjer gällande demokratiuppdraget tolkas av lärare på en skola i södra Sverige och vilka svårigheter de möter.

2 Tidigare forskning

Detta kapitel inleds med att ge en bild av vilken roll skolan anses ha för formandet av demokrati och värdegrund och vilka möjligheter det finns för lärarna att förverkliga detta. Vidare beskrivs hur etablering av fristående skolor försvårat demokratiuppdraget i praktiken. Slutligen kommer jag att belysa hur tolkningsbarheten i styrdokumentet försvårar för lärarna att realisera demokratiuppdraget i praktiken.

2.1 Skolans och det deliberativa samtalets betydelse för demokratiuppdraget

Demokrati är det vårt samhällssystem bygger på och är ett viktigt mål samhället strävar efter, det innebär att medborgarna i sina olika roller i livet måste ha en grundläggande bild av demokratins ide. Följande innefattar det kunskap om demokratins funktion, vilka krav som ställs på oss som medborgarna, vilka möjligheter och begränsningar som förekommer samt hur demokratin kan missbrukas (Larsson, 2003, s.150). En fungerande demokratis uppbyggnad är tidskrävande därför är utgångspunkten att landets befolkning får en skolning om demokratins ide och funktion redan i tidig ålder. För att förvalta demokratin räcker det inte med endast en icke korrumpierad administration (statsförvaltning, poliskår och rättsväsende) utan det krävs även att allmänheten, massmedierna och informationssektorn tränas och får en utbildning i hur man kan använda de redskap vi har för att påverka de beslut som demokratin ger (Larsson, 2003, s.151). Utbildning är inte heller tillräckligt utan varje generation måste fortsätta att utveckla och uppleva demokratin i praktiken.

Statsmakterna har alltmer fokuserat på skolans roll i demokrati frågor och Larsson (2003, s.152) menar att det är en självklarhet att skolan är en av de viktigaste resurserna när det kommer till att utveckla och forma vår nästa generation till ansvarstagande/kännande individer. Detta eftersom skolan är en mötesplats för mer än två miljoner barn med olika sociala och kulturella bakgrunder samt att skolplikten vara i 9år och att barnen allt oftare spenderar 12år i skolan. Under dessa år utvecklas individerna ifrån barn till myndiga vuxna och därför kan man se skolan som ett av de verktyg som kan ge alla människor kunskap om en gemensam värdegrund, andras värderingar och sambanden bakom dessa. (Larsson, 2003, s.152)

Redan år 1999 gjordes en insats att lyfta värdegrunden som en huvudfråga på skolans agenda i Värdegrundsprojektet som gick ut på att stödja skolorna att förverkliga värdegrunden i praktiken. Allt eftersom mångkulturen har växt i samhället har även diskussioner kring medborgarskapandets funktion, identitetsskapande och skolans värdegrund och dess roll för individen hamnat mer i fokus (Englund, 2005, s.13–15).

I arbetet med skolans demokratiska värdegrund påpekar Tomas Englund (Englund, 2007) att skolans roll som demokratifrämjare är väldigt viktigt framförallt lyfter han fram betydelsen av det deliberativa samtalet i klassrummet. Deliberativ demokrati och deliberativa samtal tar hänsyn till att samhället är mångkulturellt och pluralistiskt vilket innebär att det finns en förståelse för att människor har olika värderingar och finner sin tillhörighet i olika sociala, religiösa och kulturella gemenskaper. Vidare påpekar han att utbildningssystemet som institution ges en central roll och är den viktigaste potentiella kraften för att utveckla ett grundläggande deliberativt förhållningssätt (Englund, 2007, s.153-154). Även skolverket betraktar det deliberativa samtalet som demokratins bärande element och genom att tillämpa denna demokratisyn på utbildningsväsendet förtydligas det demokratiska uppdraget i skolan (Skolverket, 2000, s.3). Vad innebär då ett deliberativt samtal? Enligt Englund innebär det deliberativa samtalet bland annat:

- att skilda synsätt och argument ges utrymme och ställs mot varandra, samtalet ska präglas av tolerans och respekt för den konkreta andra och eleven ska lära sig att lyssna på andras argument.
- Att sträva efter en kollektiv viljebildning det vill säga att kommunikationen ska sträva efter att eleverna åtminstone ska komma till temporära överenskommelser även om det föreligger icke-överensstämmelse.
- Att traditionella uppfattningar och auktoriteter ska ifrågasättas samt att läraren inte ska ha något direktiv utan samtalet ska leda till att olika problem utifrån olika synvinklar ska belysas och lösas utan närvaro av läraren (Englund, 2007, s.155-156).

Skilda synsätt är en viktig poäng i det deliberativa samtalet där eleverna trots skilda uppfattningar ska stimuleras att utveckla förståelse och respekt för varandras uppfattningar och på så vis skapa en gemensam grund för diskussion (Englund, 2007, s.155-156). Det deliberativa samtalet skapar mening för eleverna utifrån argumentationer med varandra och läraren som en kompletterande aktör som stimulerar samtalet. Om eleverna uppmuntras till att öppna upp samtal där fria argumentationer kring värderingar, värden och kunskaper diskuteras skulle det kunna leda till en utveckling och ett nyanserat sätt att förhålla sig till de kontroversiella ämnena (Englund, 2013, s.36). Klas Roth (2003:43) menar att det deliberativa samtalet ger eleverna möjlighet och utrymme att förstå och lösa problem och överväga handlingsnormer och värden genom argumentationer med

varandra.

Klassrummet kan betraktas som politiska arenor eftersom eleverna redan är indragna i politiken som enskilda medborgare och på grund av det som aktörer i en offentlig politisk styrd institution. Klassrummet fungerar i detta fall som svaga offentligheter. Det är viktigt att betrakta eleverna som meningsskapande individer och sätta den politiska kommunikationens möjligheter i fokus, för att eleverna ska utveckla självständigt ställningstagande i kontroversrelaterade frågor. (Englund, 2013:58)

2.2 Nya villkor för demokratiuppdraget

Genom att fristående skolor etablerats har det skapat nya villkor för skolans demokratiuppdrag. Föräldrarnas rätt att ha inflytande över skolorna har bidragit till att meningen bakom den allmänna skolan som en kulturell och social mötesplats och ett centrum för att förverkliga demokratiuppdraget har slagits ut (Englund, 2013, s.37). Den allmänna skolan gav i en viss utsträckning eleverna likartade kunskaper och erfarenheter av att olika grupper möttes, idag har den ökade valfriheten bidragit till att skolans roll som mötesplats för olika sociala grupper glömts bort och ersatts av att lika söker lika (Englund, 2013, s.38)

Förutsättningarna för medborgerlig bildning, självtillit och beredskap att delta i samhällets olika verksamheter har blivit mer differentierad för olika elevgrupper och därför blir det alltså svårare att tala om elevers likartade erfarenheter i detta avseende (Englund, 2013, s.38). Englund förfaller det rimligt att anta att skillnaderna i medborgerlig bildning var mindre under "grundskolans" tid (innan fristående skolor etablerades), eftersom de flesta elever mötte ett mer likartat innehåll och en mer gemensam referensram. Resultaten skilde sig inte åt lika mycket som idag.

"Den lilla demokratin" det vill säga föräldrarnas rätt att ha ett inflytande över skolan har förskjutit frågan om den stora demokratins plats i skolan med den allmänna skolan. Den stora demokratin i detta fall innebär ett centrum och en mötesplats för att förverkliga demokratiuppdraget genom att olika sociala och kulturella grupper samlas och diskuterar, debatterar och överväger gällande moraliska och politiska synsätt. I dessa sammanhang lär sig eleverna att respektera, tolerera och förstå den konkreta andras vardags - och världsuppfattning (Englund, 2013, s.37,46). Detta exemplifierar förskjutning ifrån utbildningen som "public good" till "private good" som ett utbildningsproblem. Istället för att hitta vägar att uppnå "public good" genom att engagera sig i ett gemensamt intresse att utforma en skola som är bra för alla, har frågan förflyttats till "private good" där frågan nu hanteras av enskilda familjers engagemang och upprättande av privat skolor (Englund, 2013, s.40) .

Klas Roth menar att som ett resultat av denna förändring anses den nuvarande politiska styrningen av skolan främja valfrihet och olika gemenskaper betydligt mer än tidigare. Tidigare var skolan centraliserad och kontrollerad i detalj, idag är den mål- och resultatstyrd och decentraliserad vilket tycks försvåra det demokratiska uppdragets realisering (Roth, 2003, s.19). Den nya mål- och resultatstyrningen skulle främja mer delaktighet i skolfrågor. Lärarna och eleverna skulle få mer inflytande över utformningen i undervisningen och föräldrarna skulle få mer påverkan i skolan (Roth, 2003, s.21). Dock visade det sig i rapporten Läget i grundskolan 1999 att det förekom interna och externa problem. De interna innebar ”värderingsmotsättningar, intressekonflikter och kommunikationsproblem mellan olika intressenter i skolan samt att dessa inte övervägs demokratiskt mellan berörda i tillfredställande utsträckning”. De externa innebar att skolan styrdes mer av ”tradition och lokal skolkultur än av olika styrdokument”, detta utmärks bland annat genom att läraren berättar och frågar och att eleverna lyssnar och svara på i förväg formulerade frågor, alltså tvärtemot det deliberativa samtalet. Det resulterar i att eleven lär sig ytliga kunskaper inför prov för att uppnå ett bra betyg. (Roth, 2003, s.22)

Erkännandet av olikhet blir svårt när eleverna allt mer drar sig till skolor där de söker lika i religiöst, etniskt eller socialt avseende. Fastän bostads segregation utgör ett hinder för den kommunala skolan gällande pluralism så är potentialen att leva upp till pluralism i klassrummet ändå större i den kommunala skolan än vad den är i den fristående skolan.

Demokratiuppdraget och värdegrunden som den formuleras i läroplanen blir därför svårare att förmedla till eleverna då ett deliberativt samtal i klassrummet är A och O till att utveckla medborgarkompetensen. (Englund, 2013, s.46) Demokratiuppdragets realiserande kräver en komplex organisation, att skolan fungerar som en mötesplats för olika sociala och kulturella grupper där det finns möjlighet för demokratiövningar och att omsätta överläggningssamtal. Skolans uppdrag riskerar att förloras om denna möjlighet inte ges och det är därför politiska beslut har svårt att få effekt i skolvardagen (Englund, 2013, s.43).

2.3 Läroplanen och dess komplexitet gällande demokrati och värdegrund

Inom de fristående skolorna finns det exempel på religiösa skolor som förstärker elevens identitet med en världsbild som krockar med en demokratisk, pluralistisk och modern världsbild (Englund, 2013, s.42-44). Dessa skolor syftar till att förvalta kulturen samtidigt som de strider emot den svenska läroplanens målsättningar. Detta är möjligt eftersom att både skollag och grundlag står över läroplanen och läroplanens målsättningar vilket visar på styrdokumentets motsägelsefullt.

Om vi tar jämställdhet mellan könen som är en av värdegrunderna i läroplanen

så kan det överskridas inom religiösa skolor på exempelvis etnisk och religiös bas (RF 1 kap. 2§5 mom. Etniska, språkliga och religiösa minoriteters möjligheter att behålla och utveckla en egen kultur och samfundsliv bör främjas.) (Englund, 2013, s.42-44) Förverkligandet av demokratiuppdraget försvåras framförallt eftersom att de mål och riktlinjer som formuleras motsäger varandra i fler aspekter.

Tomas Englund hävdar att en förklaring kan vara att det bakom läroplanen befinner sig olika politiska ideologier och ett målsystem som omfattar explicita konsekvenser och olika uttolkningar av en bestämd läroplan med kursplan och undervisningsriktlinjer. Dessa kan ge upphov till olika uttolkningar och en undervisning som skiljer sig åt. (Englund, 2005, s.30)

Gunilla Svingby menar att som ett verk av kompromisser mellan motsägande ståndpunkter är de explicita målen mångtydiga och oprecisa vilket gör det möjliga att tolka på olika sätt. Motsättningarna uppenbaras först vid tillämpningen, exempelvis då undervisningen genomförs, de döljs på den officiella nivån och överlåts åt praktiken där lärarna får tillfälle att tolka och tillämpa målen på ett eget sätt. (Svingby, 1978, s.27) Även Rothstein hävdar att formuleringarna i läroplanen är vackra men sällan realiserade i praktiken(2010, s284).”De grundläggande demokratiska värderingarna” som ”vårt samhälle vilar på” enligt läroplanen är inte så självklara och oproblematiska som de framstår. Faktum är att det uppstår problem angående hur lärarna tolkar de olika grundläggande demokratiska värderingarna och dess uppfattningar och föreställningar om vad det innebär. Beroende på vilken ståndpunkt vi som individer väljer leder detta oss till olika slutsatser och handlingar. (Alexandersson, 1999, s.85-89) Dewey diskuterar skolans mål och medel och hävdar att de mål som formuleras alltid bör utgå från elevens och anpassas till elevens kapaciteter, intressen och aktiviteter. För att kunna förstå elevens behov för att utvecklas måste målbeskrivningarna tydligt uttrycka vilken miljö som behövs för att utveckla elevens förmågor. Vidare påpekar Dewey att det alltid finns en risk att lärare fastnar vid något som ligger dem varmt om hjärtat och på det viset inte tar hänsyn till elevens förmågor och behov. Det är därför viktigt att lärare ställer sig kritiska mot målbeskrivningar som anser sig vara allmänna och utan konkret verklighetsförankring (Dewey, 1997, s.149)

3 Metod

Metodkapitlet avser att ge en beskrivning av de centrala ställningstagandena som varit betydelsefulla för studien.

3.1 Fallstudie

Svaren baseras på lärare från samma skola, en så kallad fallstudie där syftet inte är att generalisera och ge en nationell bild av förhållandena. Avsikten var inte heller att göra en jämförande studie där av är inte lärare från andra skolor representerade i uppsatsen. Uppsatsens syfte är att undersöka hur fyra lärare tolkar demokratiuppdraget och iscensätter det på denna enskilda skola i södra Sverige. På så vis kommer uppsatsen att ge en bild av hur olika lärare som arbetar efter samma förutsättningar och under samma tak tolkar och arbetar med demokratiuppdraget samt vilka problem och möjligheter de upplever på sin arbetsplats.

Forskaren kan också ha en viss föräning om hur någonting kan förstås och väljer därför att studera fallet på ett djupgående sätt. Fallstudien behöver inte alls ha som avsikt att utveckla eller pröva en teori utan kan med goda skäl välja att utföra en fallstudie därför att fallet är viktigt i sig och ett naturligt val för forskaren. (Badersten & Gustavsson, 2010, s.108, 109, 112)

Att sätta fokus på endast en skola tillåter mig att göra en djupare undersökning kring hur arbetet med demokrati och värdegrund tolkas och iscensätts av lärare ifrån en och samma skola. Denna fördjupade undersökning av ett fall kommer i sin tur bidra med att öka förståelsen och bidra till forskning kring ämnet. Kritikerna hävdar att fallstudie som metod inte tillåter forskaren att generalisera och ifrågasätter därför värdet av ett enda fall. (Bell, 2000, s.17) Bassegy använder hellre termen ”relaterbarhet” än ”generaliserbarhet” och påpekar att man får bedöma värdet av en fallstudie, eftersom det hänger på i vilken utsträckning detaljerna är tillräckligt omfattande och relevanta för att en annan lärare som arbetar under samma förhållande ska kunna relatera till det till sina beslut och handlande i liknande situationer. Det är lika viktigt hur mycket man kan relatera utifrån ett fall som hur möjligt det är att generalisera. Vidare påpekar han att om fallstudien syftar till att förbättra utbildning och om de breddar den existerande kunskapen genom att publiceras så kan man se det som en giltig forskning. (Bassegy, 1981, s.85)

Av dessa anledningar anser jag att denna studie vidgar kunskapen då ett nytt fall ökar kunskapen inom området. Ett steg närmare för att förbättra utbildningen anser jag ligger i att försöka förstå vilka svårigheter lärarna upplever och vad de kan bero på.

3.2 Kvalitativa intervjuer

Eftersom uppsatsens syfte är att undersöka hur lärarna på en skola i södra Sverige tolkar demokrati uppdraget valde jag att utföra kvalitativa intervjuer med lärarna. Kvalitativa intervjuer ger möjlighet att på ett djupare plan få fram intervjupersonens sätt att tänka, tolka och ge en bild av sin verklighet (Lantz, 2007, s.30) vilket är mest relevanta för mig eftersom syftet är att sätta sig in i hur lärarna tänker och tolkar. En annan fördel är att jag tillåts att ställa följdfrågor samtidigt som intervjupersonen får möjlighet att få något denne finner oklart förklarar (Lantz, 2007, s.30). Dessa möjligheter anser jag är nödvändiga för att kunna nå fram till mitt syfte.

Metoden kritiseras eftersom enstaka fall försvårar generalisering, detta leder även till att datasamlingsvaliditeten nästan aldrig är statistiskt mätbar. (Bryman, 2002, s.272, 394, 396) Jan Trost betonar dock att ett fåtal väl utförda intervjuer är mer värda än ett flertal som inte är lika väl utförda (Trost, 2010, s.144).

Metodens fördelar vägde över nackdelarna eftersom kärnan i denna uppsats var att intervjua ett mindre antal lärare för att på bästa sätt få en djupgående förståelse för deras tolkning och iscensättande av styrdokumentet, snarare än att försöka generalisera tolkningen, vilket inte var uppsatsens syfte. Utifrån denna motivering valdes kvantitativ metod bort och kvalitativa intervjuer blev det mest relevanta. Den hermeneutiska vetenskapstraditionen ersätter den rena beskrivningen till en tolkande förståelse. Tolkning är dock allt bunden till osäkerhet då den påverkas av tolkarens förförståelse, den kan på så sätt inte testats eller fastställas som sann eller falsk. (Badersten & Gustavsson, 2010, s.45)

Varför bara intervjua lärare? Lärarens roll av realiserandet av demokratiuppdraget betonas i avsnittet om tidigare forskning. För att nämna kort är läraren viktig för utvecklandet av elevens förmågor framför allt för att läraren har en roll där hon/han bemöter eleven varje dag i klassrummet (till skillnad ifrån rektor). Läraren är även central i utvecklandet av det deliberativa samtalet i klassrummet vilket rekommenderas i demokratiuppdraget. Slutligen resulterar lärarens tolkning av styrdokumentet till en politisk handling som inspirerats av de riktlinjer och lagar som råder. För att demokratiuppdraget ska realiseras är det av stor vikt att lärarna har en gemensam syn på demokrati och värdegrund. Det är några av anledningarna till att endast lärare har blivit intervjuade.

Uppsatsen bortser alltså ifrån hur styrdokumentet tolkats på "högre" nivå (rektor) och även hur eleverna uppfattar demokrati och värdegrund. Detta i sin tur utgör inte en fullständig bild av hur alla parter uppfattar demokratiuppdraget och arbetet kring det.

3.3 Tillvägagångssätt och intervjuguide

Jag tog kontakt med rektorer ifrån olika skolor i södra Sverige via telefon, beskrev mitt syfte och undrade om skolan hade lärare som var intresserade av att ställa upp på en intervju. I telefonsamtalet föreslog jag att skicka ett mejl med uppsatsens syfte som rektorn skickade ut till sina kollegor. De lärare som var intresserade av att delta hörde sedan av sig till mig via mejl. Det viktiga var att informera lärarna om att vi kommer att samtala om ett tema med ömsesidigt intresse. Det slutliga resultatet blev att fyra lärare ifrån en skola i södra Sverige hörde av sig. Via mejlkontakt beskrev jag uppsatsens syfte och informerade även lärarna om deras rättigheter bland annat att de kommer att vara anonyma och att de har rätt till att avbryta intervjun när de vill.

Intervjuguiden var utformad utifrån olika teman som jag ställde frågor kring för att besvara mitt syfte. De olika teman följdes av ett antal frågor som hjälpte mig att få djupare svar. Frågorna anpassades efter intervjupersonens svar, i de fall där jag uppmärksammade att samtalet fördjupades till min fördel ställde jag även frågor som inte var nerskriva, syftet var att skapa en interaktion som skulle kännas naturligt för intervjupersonen. Eftersom jag är medveten om att vi tänker och minns olika kändes detta som det mest relevanta sättet att skapa en bra intervju. Judith Bell (2000, s.122) betonar att en viss struktur i intervjuguiden är nödvändig för att försäkra sig om att de planerade teman berörts.

3.4 Etiska övervägande

Jag ansåg att det var lämpligast att göra enskilda intervjuer eftersom det uppstår problem gällande tystnadsplikt med att intervjua flera personer samtidigt. Som forskare har man tystnadsplikt men de har inte de andra personerna i gruppen, det ger dem möjlighet att berätta för andra om en namngiven kollegas åsikter vilket riskerar att intervjupersonen får konsekvenser för sina åsikter vid ett senare tillfälle. (Trost, 2010, s.68)

Det är ytterst viktigt att skapa en god kontakt mellan intervjuare och intervjuperson för att oro eller nervositet inte ska störa samtalet. Den goda kontakten skapas främst när intervjupersonen kan förlita sig på intervjuaren. (Lantz, 2007, s.69). Jag inledde samtalet med att fråga om intervjupersonen godkände att intervjun spelades in i syfte att transkribera och berättade att det efter uppsatsens slut skulle raderas, alla intervjupersoner gav sitt godkännande. Vidare talade jag om att det som sägs under intervjun kommer att betraktas som strängt konfidentiellt. Det innebär att ingen utomstående kommer att kunna få ta del av intervjun på ett sätt så att intervjupersonen skulle kunna igenkännas (Trost, 2010, s.61). Därför kommer skola och intervjupersoner att anonymiseras i denna text. Vidare informerade jag om att de inte behöver svara på alla frågor och att de är frivilligt att dra sig ur undersökningen. Med dessa olika etiska aspekter var min avsikt att få intervjupersonen att känna sig trygg och att uttrycka sig fritt.

3.5 Förförståelse

Intervjuer skapar alltid en risk för skevhet i resultaten eftersom forskaren omedvetet kan påverka respondenterna. Det kan dock vara svårt att se hur man ska undvika skevhet helt och hållet (Gavron 1966, s.159) och Trost påpekar att forskaren omöjligt kan vara helt nollställd.(Trost, 2010, s.134) Det som kan minska skevheten är att intervjuaren är medveten om problemet och ständigt har koll på sig själv under intervjun genom att vara uppmärksam på att inte ställa ledande frågor och att undvika att överföra sina egna åsikter. (Bell, 2000, s.123), (Trost, 2010, s.134) Det viktiga är självfallet att få fram den intervjuades tolkning och verklighet.

4 Teori

För att tolka och förstå lärarnas komplexitet gällande styrdokumentet avser detta avsnitt att beskriva de olika teorier som kan tänkas påverka tolkningen av styrdokumentet. Inledningsvis beskriv olika etiktyper som individen påverkas av i sin tolkning och sitt handlande som ämbetsman. Vidare ges en bild av Micheal Lipskys teori om ”gräsrotsbyråkrater” och hur den komplexa situationen mellan att högt prioritera läroplanen och samtidigt försöka vara lyhörd och spontan när det kommer till undervisningen uttrycker sig. Slutligen presenteras vad som krävs av ämbetsmannen för att tillämpa målen som finns i styrdokumentet. Desto vagare målen och riktlinjerna är desto mer utrymme finns det för handlingsfriheten och etiktyperna att träda fram.

4.1 Etiktyper

Lundquist pratar om tre olika etiktyper som ämbetsmannen kan påverkas av i sitt arbete. Den första etiktypen heter egenetik och handlar om olika uppfattningar som individen alltid bär med sig. Dessa föreställningar handlar om gott och ont, rätt och orätt och är baserad på individens eget samvete. Den andra etiktypen är proffessionsetik som innebär att det finns en speciell etik som är bunden till ämbetsmannens utbildning eller yrke. Den tredje etiktypen är förvaltningsetik och gäller alla som är verksamma i förvaltningen. Etiktyperna kan uppfattas på olika sätt av ämbetsmannen beroende på hur de samspelar med varandra. För vissa ämbetsmän kan de tre etiktyperna vara identiska med varandra, i andra fall kan de finnas en balans medan i vissa fall har ämbetsmannen svårigheter med att se dem förenas. (Lundquist, 1998, s.151-152)

Enligt Lundquist bör ämbetsmannen fatta sina beslut efter förvaltningsetiken, komplikationen uppstår självfallet om ämbetsmannen anser att proffessionsetiken eller egenetiken är viktigare. Vid konflikter eller osäkerhet faller ämbetsmannen ofta tillbaka på sin egenetik istället för att söka sig till förvaltningsetiken. Egenetiken ser olika ut beroende på vem man är och problem kan uppstå på en arbetsplats då man i stort sett kan erfara vilka beslut som helst. Eftersom läroplanen innehåller många riktlinjer, finns det en risk att läraren väljer att borste ifrån vissa beroende av vilken etik läraren berörs mest av. Förvaltningspolitiken är den etik som ämbetsmannen förväntas vägledas av och bör välja eftersom den består av själva grunden inom förvaltningen. Komplikationer och problem uppstår när ämbetsmannen inte vet vilken etik de ska förhålla sig till i vissa situationer, då väljs oftast det som verkligen är betydelsefullt för den enskilda ämbetsmannen. Detta kan resultera till att ämbetsmannen tänjer på lagens gränser och fattar tveksamma beslut, det uttrycker snarare egenintresse än lagens krav och kan betraktas som att man strider emot

allmänheten. I läraryrket kan detta bli aktuellt framförallt för att lärare har en stor handlingsfrihet samtidigt som de har många regler att förhålla sig till och att fatta tveksamma beslut är inte alls omöjligt. (Lundquist, 1998, s.92-94,97-98)

4.2 Gräsrotsbyråkrater

Vi läser ofta om Sveriges utbildning utan att ha en förståelse för vad som driver samt hindrar läraren att uppnå regeringens målbild. Arean där lagar och riktlinjer bestäms är ytterst viktigt men det ger inte en helhets bild av problematiken. För att förstå vilka svårigheter och möjligheter gräsrotsbyråkraterna upplever har jag även valt att använda mig av Michael Lipskys teori om gräsrotsbyråkrater.

Handlingsfrihet

Lärarna faller under benämningen gräsrotsbyråkrater (street-level bureaucrat) enligt Lipsky. Gräsrotsbyråkrater är de som utför det regeringen beslutat samtidigt som de dagligen integrerar med människor i sitt arbete. Lipsky nämner bland annat poliser och socialarbetare som gräsrotsbyråkrater men uppsatsen ämnar endast uttala sig om lärare.

Det viktiga kravet i gräsrotsbyråkraters arbete är att å ena sidan högt prioritera de mål som presenteras i exempelvis läroplan och skollag och å andra sidan vara lyhörd och spontant handla efter att på bästa sätt utveckla den enskilda elevens behov. Det betraktas problematiskt att både vara öppen för det enskilda fallet samtidigt som läraren ska uppnå kravet från regeringen.

Lipsky menar att gräsrotsbyråkrater oftast väljer sitt arbete därför att de vill vara nytta för samhället, de anser sig ha viktiga sociala roller. En kamp de kan uppleva i sitt arbete är att försöka gör det mer konsekvent med deras starka förpliktelse till den offentliga tjänst, och deras förväntningar inför det valda yrket. Dessa yrken kan dock i själva verket hindra dem ifrån att uppnå den ideala uppfattningen av deras yrke. På grund av exempelvis tidsbrist, resursbrist och stress anpassar sig läraren på ett sätt där de sänker kraven på sig själva. (Lipsky, 2010, s.xiv) Anpassningarna uttrycks i form av att lärarna utvecklar förenklingar och egna rutiner för att hantera sitt arbete. Det styrs alltså av formella regler samtidigt som de styrs av det arbete som de själva arbetat fram. Det i sin tur ökar gapet mellan vad som står i styrdokumentet och det praktiska arbetet. Lärare förväntas utveckla och driva den enskilda eleven efter behov men i praktiken måste de utveckla tekniker för att ta hand om en hel klass, för att klara av sitt arbete måste lärarna ta snabba beslut som driver klassen framåt, vilket kan rubba föreställningen om vad som ska prioriteras (Lipsky, 2010, s.xiv)

Enligt Lipsky är det samtidigt nödvändigt att lärare har en stor handlingsfrihet och påpekar utifrån tre orsaker att deras arbete inte går att detaljstyra. För det första går det inte att detaljstyra lärarnas arbete eftersom att en del av deras arbete handlar om att behandla det enskilda fallet. Statens dokumentation vill att läraren ska ta hänsyn till elevens unika potential, vi vill att lagen ska vara lyhörd för de unika situationerna. Samhället förväntar sig att gräsrotsbyråkrater ska handla rättssäkert och opartiskt och att deras arbete samtidigt ska vara anpassbart gällande behandling av den enskilda individen. Det hade inte gått om de var detaljstyrt.

För det andra har gräsrotsbyråkrater så pass komplexa uppgifter att det blir svårt att alltid ta hänsyn till styrdokumentet och reglerna då beslut ska fattas. Lärarna har i detta fall väldigt svårt att följa detaljerade instruktioner angående undervisningens bästa. Som jag nämnt ska lärarna ta hänsyn till den specifika eleven för att på bästa sätt underlätta elevens inläring. Får läraren inte möjlighet att själv bestämma vilka inlärningsmetoder som passar en viss situation utifrån sin egen kunskap blir det omöjligt. (Lipsky, 2010, s.15)

Till sist främjar handlingsfriheten arbetarnas självrespekt och uppmuntrar klienterna att ha ett hopp om att de med stor sannolikhet "har nyckeln till deras framgång". Lipsky menar att bevarandet av handlingsfriheten bidrar till välfärdsstatens legitimitet. (Lipsky, 2010, s.15) Han hävdar ytterligare att reformerna som gräsrotsbyråkrater ska följa avser att arbetarna hittar en balans mellan opartiskhet och regler och medkänsla och flexibilitet. På grund av dessa tre orsaker kommer gräsrotsbyråkraternas arbete alltid att kräva ett visst handlingsutrymme. (Lipsky, 2010, s.16)

4.3 Villkor för att beslut ska genomföras

I politiken kan man skilja mellan två olika roller. Beslutsfattarollen och verkställarollen. Beslutsfattarna är de som beslutar vad verkställarna eller tillämparna ska göra. Besluten tas på makronivå, de kan då handla om lagar och styrdokument (Rothstein, 2010, s.20). Tillämparna är de tjänstemän som ska implementera dessa beslut exempelvis lärare. Implementeringsprocessen är också en kedja av beslutsprocesser, eftersom implementeringen innebär att beslut fortsätts tas även på mikronivå av tjänstemännen (Rothstein, 2010, s.27). När politiska beslut inte genomförs som beslutsfattarna avsett talar vi om implementeringsproblem. Det innebär att beslutsfattarnas styrning av tillämparna inte följts helt ut. Genom att kontrollera för ett antal utgångspunkter som bör vara uppfyllda för att det ska kunna förväntas att implementeringen överensstämmer med beslutsintentionerna, kan vi förklara implementeringsproblemen. (Rothstein, 2008, s.28).

Sannerstedt presenterar Lennart Lundquists tre villkor.

1. Tillämparen skall förstå beslutet – innebär att den direkta styrningen ska vara entydig.
2. Tillämparen skall kunna genomföra beslutet – att "kunna" innebär att tillämparen har resurser för att kunna genomföra beslutet ex. pengar, tid och personal.
3. Tillämparens skall vilja genomföra beslutet – att en vilja finns.

Beslutet kommer att genomföras om tillämparen begriper beslutsintentionerna, har resurser för att tillämpa beslutet och vill göra det. (Rothstein, 2010, s.29) I skolans värld där läraren ska ta hänsyn till både kunskapsmål, demokrati och värdegrund behövs det mindre klasser för att underlätta undervisningen, detta innebär större resurser. Lipsky betonar också att lärarna har väldigt mycket uppgifter och att de kan resultera i att de inte hinner observera de tysta eleverna. Även egenskaper hos tillämparna kan försvåra implementeringen, ovilja att fullfölja beslutet kan bero på att tillämparen anser att beslutet är olämpligt på

legitima grunder. Tillämparen kan använda sin professionella kompetens och reagera emot beslutfattarnas ställning till hur arbete bör drivas. Problem med att implementera besluten kan alltså bero på tillämparen ogillar beslutet. (Rothstein, 2010, s.36-37)

4.4 Vaga och motstridiga politiska beslut

Läroplanen och demokratiuppdraget kan innebära målkonflikter för läraren och anses som motstridiga i den mån att läraren ska förmedla kunskaper och färdigheter samtidigt som de ska bedriva en demokratisk fostran. Läraren tvingas prioritera i klassrummet mellan om de ska ägna sig åt undervisningen eller åt en diskussion om värdegrund, vilket kan förvirra läraren i sin roll.

Politisk styrning av exempelvis beslut i läroplaner kritiseras ofta för att ha vaga eller motsägelsefulla formuleringar. Kritiker till detta hävdar att en viss vaghet kan vara positiv och fyller viktiga funktioner utifrån flera olika aspekter. Tjänstemän har en professionell kompetens och en betydande yrkeskunskap som politiker nödvändigtvis inte har i det specifika yrket. Det blir då olämpligt att politiker tar ställning i dessa frågor och utformar väldigt ingående preciseringar och borde kanske överlämna dem till de som innehar den professionella kompetensen. Oförutsedda situationer som tjänstemän möter i sitt arbete kan politiker omöjligt ta ställning till när styrningen utformas, för att hantera sådana situationer är det positivt med ett visst handlingsutrymme för tjänstemännen och ett lite vagare beslutsfattande. Vidare hävdar kritikerna att allt för ingående preciseringar riskerar att styrningen inte blir aktuell då de etableras nya tekniska lösningar och behandlingsmetoder. Vagare formuleringar har större att hålla i sig under en längre tid. (Rothstein, 2010, s.32)

5 Analys

Syftet med uppsatsen är att öka förståelsen för hur lärarna tolkar och arbetar med demokrati och värdegrund. Genom att få en inblick i vilka svårigheter och möjligheter de upplever kring uppdraget kommer uppsatsen bidra med att utifrån teorier och tidigare forskning förklara deras situation.

5.1 Hur lärarna förmedlar värdegrunden i sin undervisning

Lärarna 1 och 2 som undervisar i samhällsorienterade ämne ansåg att det var lätt att förmedla värdegrunderna till eleverna framförallt för att ämnet i sig kräver de typer av diskussioner för att kunna betygsätta eleven. Förmedlingen blir en naturlig del av undervisningen där de lyfter diskussioner och försöker locka fram eleverna till en diskussion genom att provocera fram det. Lärare 1 förklarar situationen på följande sätt:

Jag ger aldrig något svar på frågan, de ska bli medvetna om att de finns olika syn på den frågan, ja försöker locka fram de hos eleverna och de är oftast någon elev som kommer på rätt spår där ja kan leda dem vidare. Jag försöker att inte för mycket stå och predikar typ som i att detta är skolans demokrati och värdegrund ni ska bara ta emot den, jag försöker få dem att själva inse vikten av dessa frågor, så dem själva blir engagerade.

Lärare 2 påpekar att hon: "[...] aldrig går in och kollar på vad betyder 'allas lika värde' utan jag ser snarare var finns problemet och hur löser vi det för att väcka diskussion". Att väcka diskussioner och försöka stimulera eleven att bli medveten om olika synsätt är väldigt aktuellt för det deliberativa samtalet. (Englund, 2007, s.155-156) Lärarnas sätt att förmedla demokrati och värdegrund i denna situation visar kopplingar till det deliberativa samtalet genom att de föredrar att väcka diskussioner bland eleverna snarare än att definiera ord och ge svar på frågan.

Lärare 3 som undervisar i idrott påpekade att hon kan förmedla värdegrunden genom att dela upp lagen så det blir lika mycket tjejer och killar. På det viset blir "[...]övningarna mer könsneutrala [...]och ingen får chans att dominera, berättar Lärare 3.

Lärare 4 påpekar att han förmedlar värdegrunden genom att markera om någon blir kränkt i klassrummet men påpekar samtidigt en komplikation med att han undervisar i matematik på följande sätt:

De är viktigt att man på något sätt markerar om en person blir kränkt i klassrummet, att man visar direkt de här är fel du får inte göra så. Jag kan inte avbryta en hel lektion och prata om det, även om jag hade velat för att jag tycker de demokratiska värderingarna är viktigare än ämnet i sig, men nu så undervisar jag i matte och då har jag inte riktigt tid för det.

Enligt Lipskys teori kan gräsrotsbyråkrater hamna i en situation där de hindras från att uppnå den ideala föreställningen av yrket eftersom de försöker göra de mer konsekvent med deras starka förpliktelse till den offentliga tjänsten, och deras förväntningar inför det valda yrket. Det kan resultera i att läraren sänker kraven på sig själv för att prioritera förpliktelsen till tjänsten. (Lipsky, 2010, s.xiv) I detta fall påpekar lärare 4 att han gärna hade velat diskutera de demokratiska värderingarna men inte har tid. Tidsbristen hindrar läraren att uppnå den ideal uppfattning han har. Som Lipsky påpekar blir resultatet att läraren sänker kraven på sig själv till att endast välja det som förväntas av honom i yrket (Lipsky, 2010, s.xiv), vilket i detta fall blir att undervisa i matematik snarare än att diskutera demokrati och värdegrund. Lipsky menar också att lärarna i dessa situationer utvecklar förenklingar för att hantera sitt arbete, vilket kan öka avståndet mellan styrdokument och det praktiska arbetet. Förenklingen att endast fokusera på kunskapskrav och inte balanserad tid till demokrati och värdegrund som också är en del av styrdokumentet, resulterar i att gapet ökar för då demokratiuppdraget bortprioriteras och kunskapsuppdraget prioriteras (Lipsky, 2010, s.xiv).

5.2 Lektionsplanering utifrån styrdokumentet

Lärarna berättar att de inför lektionsplanering endast fokuserar på kursplanen och att de inte går in för att läsa på om demokrati och värdegrund. Lärare 4 upplever att ”fokusen ligger på betyget och att eleven ska klara kursen, demokrati och värdegrund delen läggs det inte lika mycket fokus på.” Lärare 2 upplever också att ”uppnå mål i ämnet är det viktigaste.” Vidare påpekar lärare 2 och 3 att de uppfattar det som att de flesta lärare på skolan prioriterar att eleverna ska gå ut med bra betyg. De upplever att kunskaps utveckling väger mer än demokrati och värdegrund.

Sannerstedt påpekar att styrdokumentet ibland kan innebära målkonflikter för läraren eftersom de ska förmedla kunskaper och färdigheter samtidigt som de också krävs att läraren ska arbeta med en demokratisk fostran. I undervisningen tvingas läraren prioritera och förvirras på så sätt i sin roll. På den här skolan är en

sådan prioritering aktuell, att lärarna tvingas prioritera och säger att de lutar åt att kunskap och färdighet blir viktigare förklara de själva beror på att det uppfattat det som att skolan genomsyras av den synen. Denna situation kan förklaras utifrån situationen i förra stycket om att yrket kan hindra de från att uppnå den ideala uppfattning om deras yrke, i detta fall är det skolan som kan förhindra det, då det på ett sätt blir legitimt att på denna skola prioritera kunskap och färdighet framför demokratiuppdraget. Detta försvårar för lärarna att driva demokratiuppdraget. (Rothstein, 2010, s.32) Beteendet kan också förklaras utifrån att lärarna i denna fråga styrs av en förvaltningsetik som innebär att vara lojal mot överordnad (rektor) och tillgodose skolans (förvaltningens) intresse. (Rothstein, 2010:134)

5.3 Handskas med odemokratiskt uttryck

Samtliga lärare påpekar att arbete med demokrati och värdegrund är någonting som blir aktuellt när det uppstår en viss situation. Alla förespråkar för att de reagerar och säger till direkt gällande odemokratiska uttryck, de påpekar också att beroende på tema handskas de med det på olika sätt.

Samtidigt har de olika uppfattningar om vad för typ av odemokratiska uttryck som förekommer oftast. Lärare 3 påpekar att de odemokratiska uttrycken oftast förekommer när någon gör ett fel på idrottslektionen, då kan det förekomma kränkande ord och konflikter. Lärare 4 har en uppfattning om att rasism är ett tema som tas upp väldigt ofta att eleverna har en uppfattning om att det finns mycket rasism. Lärare 2 anser att frågan om homosexualitet är väldigt laddad och lärare 1 påpekar att nedsättande ord som exempelvis ”smuts” är väldigt förekommande.

Att lärarna inte läser på om demokrati och värdegrund kan enligt Lipsky förklaras med att lärarna har en stor handlingsfrihet som gör att deras komplexa uppgifter blir svåra att alltid koppla till styrdokumentet.(Lipsky, 2010, s.15) Utifrån svaren ställs lärarna inför väldigt olika situationer och ämnen. De komplexa uppgifterna gör det även svårt att följa detaljerade instruktioner eftersom lagen kräver att läraren är anpassningsbar gällande unika situationer och hur den enskilda eleven ska behandlas. Därav upplever lärarna också det som att det finns olika sätt att handskas med olika situationer.

Lipsky argumenterar för att läraryrket inte kan detaljstyras eftersom att de utsätts för en mängd olika sorters situationer och ämnen då de arbetar så nära eleverna. Handlingsfriheten är positiv enligt Lipsky eftersom att läraren själv kan bestämma vilka inlärningsmetoder de ska förhålla sig till och vad som passar i en viss situation (Lipsky, 2010, s.15) detta verkar även vara en förutsättning för dessa lärare då de påpekar att handlingsutrymmet är stort eftersom att de tillåts reagera olika på olika situationer.

5.4 Uppfattning om mål och riktlinjer

Även om tre av fyra lärare tolkar demokrati och värdegrunds uppdraget som otydligt i läroplanen så påpekar också två av lärarna att det kan vara på gott och ont. Lärare 1 uttrycker problematiken på följande sätt:

Man öppnar upp för läraren att arbeta på olika sätt för att nå ut till eleverna, men samtidigt lägger man över ansvaret på lärarna att göra de här, att man inte ger stöd att så här ska du jobba. Jag tycker att det är bättre att det inte finns så många riktlinjer, för då lägger man tilltro till lärarna att de kan jobba med de här på bästa sätt, att man värdesätter lärares egen förmåga, å andra sidan blir de också att vissa lärare inte alls jobbar eller tänker på de i sina undervisningar.

Lärare 4 säger att: ”om det hade funnits ännu mer regler hade det blivit en ytterligare arbetsbörda då de hade behövt utvärdera det också, skriftligt.” Hon upplever det som att de redan har många sådana uppgifter, vilket tar mycket tid. Lärare 3 ansåg inte att det var några problem med att riktlinjerna var otydliga, han påpekade att: ”det är sådant man tydliggör med andra lärare.” Vaga formuleringar i läroplaner kritiserar ofta och som nämns i föregående stycke kan det förklara lärares komplikation med att tolka och veta hur de ska prioritera sitt arbete. Jag tolkar det som att de tre lärarna inte ser några större problem med att riktlinjerna är vaga. Lärare 1 delar kritikernas påstående om att det är positivt att överlämna ansvaret till de som innehar den professionella kompetensen, lika så antyder lärare 3 att han förlitar sig på de stöd ifrån de andra lärarna (de som innehar den professionella kompetensen) gällande tydliggörande av riktlinjer. Ett visst handlingsutrymme påpekar även Lipsky som positivt utifrån tre orsaker. Två av orsakerna har presenterats i tidigare avsnitt, den tredje orsaken om att det främjar lärarens självrespekt uttrycker Lärare 1 som att: ”man lägger tilltro till lärarna”.

Lärare 2 tycker att målen och riktlinjerna är tydliga men ser en problematik med att uppdraget är utformat efter ett västerländskperspektiv. Hon påpekar att:

De blir svårt att möta elever från andra kulturer, jag försöker poängtera för eleverna att 'det är så vi ser på saken', man kan se det på andra sätt. Ja tycker det är en demokratisk process att erkänna att det finns annat sätt att se på livet och världen. Ett sådant sätt öppnar också upp så att eleverna inte gör direkt motstånd och kan lyssna även om de tycker annat än vad jag säger. Jag tycker det att det är motsägelse fullt att det ska finnas engagerade medborgare, men att det ska vara i en kristen anda, då är det inte utifrån förutsättningarna utan utifrån kristna värderingar. De är inte demokratiska om man baserar värdegrund på en religion, alla ha ju olika religiösa bakgrunder.

Svårigheten med att förmedla demokrati och värdegrund kan även ha sina rötter i att styrdokumentet tar upp ställningstagande och människosyn efter ”kristen etik” och ”västerländsk humanism” och att det kan bli svårt att möta elever ifrån en annan kultur. Tidigare forskning påpekar att denna etik snarare ska ses som

allmänmänsklig än enbart reserverad för ett kristet samhälle. Det blir svårt för lärarna att förmedla demokratiuppdraget om det inte diskuteras olika sätt att se på dessa traditioner. (Zackari & Modigh, 2000, s. 36-39). Lärare 2 värkar ha funnit ett sätt att bemöta eleverna utan riktlinjer ifrån styrdokument om att hon ska arbeta så, ett större problem uppstår för de lärare som inte anser sig kunna lösa sådana situationer utan att kunna stödja sig i läroplanen.

5.4.1 Motsägelsefullhet och omöjligt med uppdraget

Lärare 1 ser svårigheter i att uppmärksamma alla elever, särskilt tysta elever vilket försvårar att finnas där för alla. Han säger att: ”det är ett väldigt stort socialt ansvar att ta särskilt om man har 30 elever i klassrummet.” Lärare 3 anser att han inte har utbildning eller kunskap att bemästra konflikter som uppstår mellan två elever och att hans uppfattning är att det är kuratorns uppgift att lösa. Samma syn på svårighet med demokrati och värdegrund påpekar lärare 4, hon påpekar att det inte finns några riktlinjer för hur man ska förhålla sig till konflikter mellan eleverna, och upplever det som kuratorns ansvar. Lärare 1, 2 och 4 upplever att hemmamiljön har sin uppfostran vilket i vissa fall kan göra att de blir svårt för dem att nå ut till eleverna angående demokrati och värdegrund eftersom att identitet och uppfostran väger starkare än deras roll som lärare.

Trots de olika svårigheter lärarna upplever med att förmedla demokrati och värdegrund till eleverna anser de alla att de är säkra på sin tolkning av styrdokumentet. De flesta lärare anser att de har förstått innebörden av vad de ska förmedla och känner att av värderingarna ligger dem väldigt nära. En lärare påpekar att det känns naturligt för han att arbeta på det sättet och att han redan innan lärarutbildningen kände att han delat skolans syn på värderingar (Lärare 1). En annan anser att hon har förstått innebörden och kan ta en diskussion om det behövs, men att man kan lägga mer fokus på det (Lärare 2). Lärare 3 uttrycker det som att demokrati och värdegrund är mycket sunt förnuft, och menar att det i grund och botten handlar om vad man är för typ av människa. Han känner sig väldigt säker i att han kan ta en diskussion angående det ämnet. Lärare 4 var inte 100 % säker på att hon tolkar styrdokumentet på rätt sätt och önskade att de hade funnits mer tid att ta upp dessa frågor med lärare och rektor.

5.5 Personalrummet

De fyra lärarna upplever inte att andra lärare tolkar demokrati och värdegrund på samma sätt som dem. De anser att det syns tydligt på deras arbete och diskussioner som förekommer i personal rummet. Eftersom att det inte finns någon avsatt tid för den typ av diskussioner blir personalrummet den plats där samtliga lärare på skolan ventilerar sina åsikter. Några lärare (Lärare1 & 2) anser

att många av deras kollegor inte går in och tar en diskussion med en elev för att de känner att de inte har tillräckligt starka argument för att bemöta om elevens syn går emot skolans värderingar. Diskussionerna i personalrummet kan handla om att vissa lärare anser att det inte är deras ansvar och inte ingår i deras arbetsuppgift att förespråka för värdegrunden utanför klassrummet enligt lärare 1 och 2. Alla lärarna påpekade att de oftast lämnas själva att ta diskussioner med elever utanför lektions tid. De tycker inte att skolan arbetar för en gemensam målsättning i korridorer och anser att det syns tydligt vilka lärare som brinner för denna typ av frågor. Lärare 2 påpekar att hon gärna tar en diskussion med eleverna angående hbtq (heterosexualitet, bisexualitet och homosexualitet, lärarens beskrivning) frågor men att andra lärare påpekar att den typen av ämne inte hör hemma i skolans värld och att det är slöseri med energi. Själva anser hon att det är ett väldigt relevant tema att belysa eftersom utveckling främjar demokrati och värdegrund.

Alla lärarna anser dock att de starkt argumenterar för sin tolkning och gärna tar en diskussion där de tror att de kan påverka eleven eller kollegan på ett positivt sätt. Alla lärare upplever att diskussionen kan starta hetsigt i personalrummet och slutar oftast med att man hittar en balans där man är överens om vad som gäller. Att diskutera de konflikter lärarna upplever med andra lärare ökar chansen för att en gemensam syn utvecklas. Genom att diskutera med andra lärare och sträva efter att försvara demokrati och värdegrund närmar sig lärarna de krav som ställs på ämbetsmän angående att de ska vara pålitliga och rättvisa (Lundquist, 1998, s.1).

Lärarna hade dock kunnat framstå som ännu mer pålitliga och rättvisa om de kunde stödja sig på någon typ av styrdokument som skolan gemensamt utformat, eller om de hade avsatt tid för denna typ av diskussioner. Det hade kunnat vara en lösning på de konflikter upplever med andra lärare gällande vad som bör prioriteras eller inte. Lärarna önskar att de hade något att stödja sig på gällande situationer utanför lektionstid, en tydligare ledning hade varit att rekommendera. Utifrån intervjuerna med lärarna tolkar jag det som att de flesta lärare drivs av sin egenetik när det kommer till demokrati och värdegrund. Egenetiken präglas av att individen handlar efter de som den själv anser är rätt och orätt samt gott och ont (Lundquist, 1998, s.151).

Genom intervjuerna har jag fått uppfattningen av att lärarna anser sig ha stor koll på vad de anser är rätt och fel och värkar ha en gemensam syn på att man inte ska undvika att diskutera denna typ av fråga. De berättar också att andra lärare undviker diskussioner som de inte känner sig säkra i. Egenetiken kan vara anledningen till att lärarna agerar på olika sätt, då de alla har en egen syn på vad som är rätt och fel. Av vad jag har tolkat önskar lärarna att de fanns en tydligare yrkesetik. Framförallt påpekar lärare 4 och 5 att om fler vuxna reagerar på samma sätt stärker de effekten på eleverna eftersom de inte bara blir en lärare som är ”boven”. Att lärarna agerar på samma sätt gör att eleverna har svårare att ifrågasätta reaktionerna. Min tolkning är att de fyra lärarna har samma strävan efter att förmedla demokrati och värdegrund. Det kanske råder en gemensam yrkesetik i skolan bland de mesta lärarna utan att man riktigt fastställt det. Avsatt

tid för att diskutera demokrati och värdegrund kan möjligt ge tydligare riktlinjer och öka möjligheterna för att bygga upp en yrkesetik som alla kan förhålla sig till. Det är dock svårt att detaljstyra lärarna och andra gräsrotsbyråkrater att agera likadant enligt Lipsky, och eftersom lärarna har professionell kompetens och en betydande yrkeskunskap förväntas de inom sitt område att fatta egna beslut och vara självständiga i sitt arbete. (Lipsky, 2010, s.xiv)

5.6 Villkor för att beslut ska genomföras

I teoridelen redogjorde jag för tre olika villkor som bör vara uppfyllda för att de ska kunna förväntas att styrdokumentets mål och riktlinjer genomförs enligt Sannerstedt. Villkoren var att tillämparen ska förstå beslutet, kunna genomföra det utifrån resurser och att det ska finnas en vilja ifrån tillämparens sida att genomföra beslutet. (Sannerstedt, 2008, s.29) Lärarna har påpekat att brist på resurser i form av pengar och för många elever i en och samma klass är de anledningar som förhindrar lärarna att genomföra besluten. De andra två kraven har jag uppfattat som att lärarna uppfyller, nämligen att de har en stark vilja att genomföra besluten och att de förstår vad besluten handlar om. Samtidigt som de påpekar att besluten är vaga så har dem en stark tilltro till sig själva att de tolkar styrdokumentet på rätt sätt och att de har vad som krävs för att förmedla det. Avsatt tid för samtal om demokrati och värdegrund skulle möjliggöra att de lärare som anser att de inte hinner diskutera sådana ämnen på sin lektion för möjlighet att uttrycka sig. Samtidigt skulle sådana träffar möjliggöra de otydliga riktlinjerna och forma riktlinjer som lärarna kan stödja sig på i den skolan.

6 Slutsats

Syftet med uppsatsen var att få en inblick i hur fyra lärare på en skola i södra Sverige tolkar och arbetar med demokrati och värdegrund utifrån styrdokumentet samt att lyfta de svårigheter och möjligheter de upplever med att förmedla demokrati och värdegrund. Uppsatsen syftar att bidra med att öka förståelsen och försöka förklara lärarnas olika aspekter av deras handlande som tjänstemän.

Angående hur lärarna arbetar med demokrati och värdegrund skiljer sig svaren åt. Enligt lärarna beror det på att vissa anser att det inte är den huvudsakliga uppgiften i deras ämnen medan andra inte finner tid för den typen av diskussioner. De svårigheter lärarna stöter på uttrycker sig på olika sätt. Det kan handla om att bemöta vissa elevers föreställningar om värden som inte stämmer överens med den ”kristna och västerländska etiken” som presenteras i styrdokumentet. Svårigheterna kan också ligga i att det uppfattar det som att det ska läggas mer tid på att eleverna ska uppnå kunskapskraven än demokrati och värdegrund, på grund av detta lägger de ingen fokus på att planera sina lektioner utefter den del av styrdokumentet som handlar om demokrati och värdegrund.

En annan orsak som försvårar för lärarna att genomföra uppdraget full ut är att de finner mål och riktlinjer som vaga. Problematiken ligger i att de inte kan stödja sina handlingar i något styrdokument. De vaga riktlinjerna skapar också möjligheter för vissa lärare att sätta tilltro till sig själva att de klarar av att handskas självständigt med de situationer de bemöter. De finns en svårighet i att se alla elever då man har en klass på 30 elever vilket tyder på att en av lärarna anser att styrdokumentet är motsägelsefullt. Utanför klassrummet känner lärarna att de lämnas ensamma i att bemöta eleverna. Skolan arbetar inte för en gemensam målsättning i korridorer vilket lärarna anser hade underlättat deras arbete med demokrati och värdegrund.

Lärarnas åsikter om demokratiuppdraget skiljer sig åt även om de arbetar på samma skola, de bemöter olika slags svårigheter, något de alla är överens om är att de önskade att det fanns en tydligare gemensam syn på uppdraget bland lärarna. Jag är övertygad om att det finns en rad olika faktorer som kan förklara lärarnas situation. I resultat och analys delen har jag belyst faktorer som gräsrotsbyråkraternas behov av handlingsutrymme eftersom deras arbetsuppgifter är komplexa, att egenetiken dominerar och att det finns en otydlig yrkesetik. Att demokrati och värdegrund inte genomförs fullt ut kan även förklaras med att kraven för att vi ska kunna förvänta oss att implementeringen genomförs inte uppfylls. Utifrån intervjuer med lärarna kan jag dra slutsatsen att en gemensam syn av demokratiuppdraget är att rekommendera. Även om lärarna i denna uppsats anser att de har stor koll på vad de demokratiska uppdraget innebär är det tyvärr

till mindre nytta om resurserna inte tillåter ett välfungerande arbete. Att avsätta tid för lärarna att kontinuerligt arbeta med en gemensam syn av uppdraget, skulle stärka deras yrkesetik och samtidigt främja att lärarna kan stödja sig på varandra i en gemensam utveckling.

Jag är medveten om att den bild lärarna har gett mig av hur de tolkar och arbetar med värdegrunden kan av olika orsaker förhindras i praktiken. Därför hade det i vidare forskning varit intressant att även observera lärare under deras lektioner. Med de fyra kvalitativa intervjuer jag gjort har jag fått en mycket bra bild av hur lärarna tolkar och iscensätter den del av läroplanen som går under rubriken demokrati och värdegrund. Denna studie kan därför ge olika förklaringar till lärarnas svårigheter med demokrati och värdegrund samt hur vi kan utifrån statsvetenskapliga teorier analysera deras bild av uppdraget.

7 Referenser

- Alexandersson, Mikael (red.) (1999). *Styrning på villovägar: perspektiv på skolans utveckling under 1990-talet*. [Ny utg.] Lund: Studentlitteratur
- Badersten, Björn & Gustavsson, Jakob (2010). *Vad är statsvetenskap?: om undran inför politiken*. 1. uppl. Lund: Studentlitteratur
- Bell, Judith (2000). *Introduktion till forskningsmetodik*. 3., [rev.] uppl. Lund: Studentlitteratur
- Bryman, A. (2002) *Samhällsvetenskapliga metoder*. Malmö: Liber AB.
- Englund, Tomas (2005). *Läroplanens och skolkunskapens politiska dimension*. Göteborg: Daidalos
- Englund, Tomas (red.) (2007). *Utbildning som kommunikation: deliberativa samtal som möjlighet*. Göteborg: Daidalos
- Lantz, Annika (2007). *Intervjumetodik*. Johanneshov: TPB Lipsky,
- Larsson, Hans Albin, 2003. ”Från Illusion till konkretion? Om förutsättningarna för demokratifostran i skolan och lärarutbildningen” i Jonsson, Britta & Roth, Klas (red.) (2003). *Demokrati och lärande: om valfrihet, gemenskap och övervägande i skola och samhälle*. Lund: Studentlitteratur, s. 149-176.
- Lundquist, Lennart (1998). *Demokratis väktare: ämbetsmännen och vårt offentliga etos*. Lund: Studentlitteratur
- May, Tim (2001). *Samhällsvetenskaplig forskning*. Lund: Studentlitteratur
- Michael (2010). *Street-level bureaucracy: dilemmas of the individual in public services*. 30th anniversary expanded ed. New York: Russell Sage Foundation
- Rapport 2012:9. Stockholm: Skolinspektionen.
- Roth, Klas, 2003. ”Valfrihet, gemenskap och deliberativa samtal” i Jonsson, Britta & Roth, Klas (red.) (2003). *Demokrati och lärande: om valfrihet, gemenskap och övervägande i skola och samhälle*. Lund: Studentlitteratur, s. 149-176.
- Rothstein, Bo (2010). *Politik som organisation: förvaltningspolitikens grundproblem*. 4. uppl. Stockholm: SNS förlag
- Sannerstedt, Anders (2008) Implementering - hur politiska beslut genomförs i praktiken. I Rothstein, Bo (red.) *Politik som organisation*. 3. uppl. Stockholm: SNS Förlag
- Skolverket, 2001: *Deliberativa samtal som värdegrund– historiska perspektiv och aktuella förutsättningar*
Hämtad:<http://www.skolverket.se/publikationer?id=752>Hämtdatum: 2013-09-30
- SFS (2010:800) Skollag

- Svingby, Gunilla (1978). *Läroplaner som styrmedel för svensk obligatorisk skola: teoretisk analys och ett empiriskt bidrag*. Diss. Göteborg : Univ
- Skolverket (2011) LGR11 *Läroplan för grundskolan, förskolklassen och fritidshemmet 2011*
- SOU 2000:1 *En, uthållig demokrati: Politik för folkstyre på 2000-talet*. Stockholm: Fritzes *Skolornas arbete med demokrati och värdegrund* (2012).
- Trost, Jan (2010). *Kvalitativa intervjuer*. 4. uppl. Lund: Studentlitteratur
- Zackari, Gunilla & Modigh, Fredrik (2000). *Värdegrundsboken: om samtal för demokrati i skolan*. Stockholm: Värdegrundsprojektet, Utbildningsdep., Regeringskansliet

8 Bilaga

8.1 Intervjuguide

Bakgrundinformation

1. Hur gammal är du?
2. Hur länge har du arbetat på denna skolan?
3. Vilken utbildning har du?

Förmedling I klassrum

1. Hur förmedlar du värdegrunden från läroplanen i din undervisning?
2. Finns det svårigheter med att förmedla demokratiuppdraget?

Lektionsplanering angående demokrati och värdegrund

1. Använder du läroplanen som planeringsunderlag?
  - på vilket sätt
  - varför/varför inte?
  - är värdegrunden viktig för dig?

Odemokratiska uttryck

1. Vad innebär ett odemokratiskt uttryck för dig?
2. Har du upplevt odemokratiska uttryck på denna skola?
3. Hur handskas du med dessa diskussioner?
  - I klassrummet & utanför

Uppfattningar om mål och riktlinjer

1. Hur uppfattar du målen och riktlinjerna kring demokrati och värdegrund?
2. Finner du några svårigheter med riktlinjerna?
3. Finns det något i styrdokumentet du anser är omöjligt/motsägelsefullt?

Uppfattning av den egna tolkningen

1. Känner du dig säker i din tolkning av styrdokumentet?
2. Finns det något korrekt sätt att tolka demokratiuppdraget på?
3. Anser du att du tolkat det på rätt sätt?
4. Hur försäkrar du dig om det?

Personalrummet & andra kollegor

1. Tror du att andra lärare tolkar uppdraget som du gör?
- varför, varför inte?
2. Har du någon gång upplevt att en lärare handlar på ett felaktigt sätt?
3. Finns det en avsatt tid för att ventilera och diskutera värdegrunden?
4. Reflekteras det över värdegrunden på ett harmoniskt sätt I
personalrummet?